СЕКЦІЯ 6

Еволюція фортифікації XIX-XX ст.

УДК 94(477.86-21Галич)«1854/1914»

Максим Ющенко,
ГО «КИУР»

ПЕРЕДМОСТОВЕ УКРІПЛЕННЯ ГАЛИЧ 1854–1914 рр. (BRÜCKENKOPF HALICZ)

Стаття присвячена укріпленням, побудованим біля м. Галич в період перебування Галичини в складі Австро-Угорщини під назвою «Королівство Галичина і Лодомерія». Розглянуто історію появи перших австрійських укріплень біля міста в 1854 році та поступовий розвиток до 1914 року включно. Описано стан укріплень та, розглянуто їх роль в бойових діях періоду Першої світової війни,Українсько-польської та наступних війн, а також їх долю в повоєнні роки. Стаття продовжує цикл публікацій автора про австрійські укріплення Галичини.

Ключові слова: *Галичина, маневровий простір, Східна війна, Дністровський сектор Галицької лінії укріплень, передмостове укріплення Галич, гарнізон, тет-де-пон, редут, батарея, опорний пункт, польові позиції, Балканська криза, Перша світова війн, Українсько-польська війна, Радянсько-польська війна.*

Постановка проблеми. Австрійські фортифікаційні споруди XIX - початку XX століття та часів Першої Світової війни, яких на території України було збудовано чимало, до наших часів збереглися лише частково. Основу системи Галицької лінії укріплень утворювали передмостові укріплення, призначені для захисту переправ через р. Дністер. Фактичне їх створення розпочалося в роки Східної війни 1853-1856 рр., деякі з них отримали подальший розвиток наприкінці XIX століття та напередодні Першої світової війни. Всі ці укріплення були в більшому чи меншому ступені задіяні в боях Першої світової війни 1914-1918 рр., Українсько-польської 1918-1919 рр., Радянсько-польської війни 1919-1920 рр. та в боях Другої світової війни 1941-1945 рр. В цих боях укріплення зазнали часткової руйнації, але найбільші втрати вони понесли в роки активного господарського освоєння земель в другій половині XX століття. До наших днів залишилася відносно мала частина з великої кількості фортифікаційних споруд. Зокрема, ця проблема чи не найбільше торкнулася комплексу передмостових укріплень м. Галича, які фактично повністю зникли протягом другої половини XX століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В сучасних публікаціях добре представлені описи лише середньовічного замку в м. Галич (Федунків 2013; Федунків 2020). Австрійські передмостові укріплення біля м. Галич детально описувалися в спеціальній літературі лише в кінці XIX - на початку XX століття (секретні на той час описи російської розвідки та обмежено доступні військово-географічні описи Галичини) (РГВИА, фонд №2067, дело 3688, дело 3902; Военно-географическое описание Галиции 1904, с. 12-13, 61-63). Короткий опис укріплень у відкритих джерелах був зроблений перед Першою світовою війною у 7 томі «Военная энциклопедия» видавництва Ситіна, але стаття про укріплення Галича містила частково недостовірну інформацію (Военная энциклопедия 1912, с.154-155). У виданні «Австро-Венгрия. Военно-статистическое описание», виданій у 1915 році під грифом «Не подлежит оглашению», подавалися вкрай лаконічно старі відомості про укріплення Галича, без згадки про укріплення побудови 1913-1914 років, попри той факт, що Галич майже рік знаходився в руках росіян (Австро-Венгрия 1915, с. 128-129). В брошурі військового інженера Моісєєва «Австрийская заблаговременно укрепленная позиция под г. Галич», виданій в 1917 році, старі укріплення лише згадувалися, сам же опис був присвячений новим укріпленням, побудованим в 1916-1917 роках. Найбільш повні публічні дані були опубліковані в 1933 році в польській «Encyklopedja wojskowa» (Encyklopedja wojskowa 1933, s. 265-267). Наскільки відомо автору, це були єдині публікації, де описувалися австрійські укріплення Галича, хоча і без

серйозної деталізації. В інших публікаціях передмостове укріплення лише згадувалося в контексті опису бойових дій. За останні декілька років ці укріплення також лише згадувалися в публікаціях (в тому числі автора) в контексті переліку решти укріплених австрійцями пунктів на території Галичини.

Мета статті. Метою статті є введення в науковий обіг досі маловідомої архівної інформації про австрійські передмостові укріплення в м. Галич (нім. brückenkopf). Подається не тільки хронологія будівництва, але і опис комплексу укріплень та типів фортифікаційних споруд, що були зведені біля м. Галич. Інформація подається на підставі даних російської розвідки, зіставлених з іншими історичними джерелами, а також сучасними даними супутникової зйомки.

Виклад основного матеріалу. В 1772 році, коли територія Галичини перейшла під владу Австрійської імперії та отримала назву «Королівство Галичина та Лодомерія», в м. Галич придатних до оборони укріплень не було. Замок, що височів на горі над містом та переправою, був поруйнований та закинутий, залишки мурів та веж розбиралися на будівельні матеріали. В 90-х роках XVIII століття австрійськими інженерами було описано стан замку та створено його план, вочевидь з метою оцінити його оборонний потенціал (Федунків 2020, с. 193, 199). Але помітних реконструкцій не відбулося. В період «Наполеонівських війн», коли австрійці воювали в Галичині з поляками та росіянами під час кампанії 1809 року, бойові дії оминули м. Галич. В наступні роки нові укріплення в Галичині австрійською владою також не будувалися, як з політичних (дружні стосунки з Російською імперією) та економічних причин, так і внаслідок негативної оцінки фельдмаршалом Радецьким стратегічного положення та природних перешкод краю, зробленої ним в 1828 році (Дєдик 2013, с. 21-23).

Але вже в 1830-1831 роках в сусідньому з Галичиною Царстві Польському, що належало Росії, відбулося велике повстання, яке примусило переглянути питання фортифікаційного забезпечення території Галичини. Так, в 1835 році були розроблені проекти побудови «укріплених таборів» та «передмостових укріплень» біля м. Стрий та с. Розвадів на р. Дністер, але вони не були реалізовані (Österreichisches Staatsarchiv, 117 Umgebung von Mikolajow mit dem festen Lager bei Rozwadow, 1835). Серія повстань 1846-1849 рр. змусили австрійську владу побудувати Цитаделі в Кракові (1846-1850 рр.) та Львові (1850-1855 рр.). Також змінилися й погляди на Галичину, як імовірний район бойових дій. «Центральна фортифікаційна комісія» генерал-квартирмайстра барона Гесса, яка в 1850 році оглянула територію провінції, визначила Галичину як «маневровий простір» для дій армії, яка захищатиме як сам край, так і шляхи в Угорщину та власне Австрію. Для забезпечення цього «маневрового простору», насамперед прикриття переправ на головних річках краю та захисту підходів до Карпат, було вирішено посилити фортецю в Кракові на р. Вісла в Західній Галичині, побудувати фортецю Перемишль на р. Сан на межі Західної та Східної Галичини, побудувати фортецю Заліщики на р. Дністер біля кордону Східної Галичини, Буковини та Поділля, а також укріпити столицю провінції Львів для перетворення її в «укріплений табір». Карпатські хребти відігравали роль природного рубежу в тилу цих фортець (Von Steinitz 1937/2007, s. 9; Піняжко 2008, с. 33-42; Дєдик 2013, с. 25-27).

В 1853 році розпочалася Східна війна між Російською та Османською імперіями. Австрійська імперія тримала нейтралітет, але провела мобілізацію армії і тримала війська в Галичині. Саме в цей період починається масоване будівництво укріплень в багатьох пунктах, але не передбачене довоєнним проектом капітальне, а поспішне, засобами тимчасової земляної фортифікації. В Перемишлі, Львові, Розвадові, Мартинові та Заліщиках будувалися редути та люнети з дерев'яними бліндажами. Так вперше оформився оборонний рубіж в Галичині, зокрема і по р. Дністер. Біля м. Галич, де була лише поромна переправа, в 1854-1855 роках побудували три артилерійські батареї на правому березі Дністра. Точної інформації про розташування всіх батарей поки що нема, відомо що перша (західна) розташовувалась на північній околиці присілку Залуква, поблизу караїмського цвинтаря, на крутому березі р. Дністер в 1100 м на захід від поромної переправи (Second military survey 1861-64). Друга батарея імовірно була розташована на північному краї оборонної стіни старого замку (реданний виступ), в 500 м південніше поромної переправи. Третя батарея імовірно знаходилась на березі р. Дністер біля східної околиці м. Галич, в 1 км східніше переправи. Гармати батарей могли тримати переправу та підходи до неї по лівому березі під перехресним вогнем. Будівельні роботи на батареях розпочалися в 1854 році і зупинилися восени 1855 року, вела їх група саперів та 300 піхотинців під командуванням оберлейтенета Ейхінгера (oberlieutenant Eichinger) (Дєдик 2013, с. 33, Brinner 1881, с.476). При цьому додаткову мостову переправу почали

споруджувати влітку 1854 року не біля м. Галич, а біля с. Нижнів в 30 км нижче по течії р. Дністер. Командував будівництвом обер-лейтенант Леонгард (oberlieutenant Leonhardt) (Brinner 1881, с. 480, 496, 499).

В наступні 40 років ніяких фортифікаційних робот біля м. Галич не відбувалося попри те, що лінії р. Дністер в планах австрійських військових і надалі надавалося значення стратегічно важливого рубежу. Відомо про розробку в 1868 році проектів побудови передмостових укріплень в кількох пунктах на р. Дністер – Нижнів, Маріямпіль, Єзупіль, Галич, Сивка, які не були реалізовані. Також подібні проекти розроблялися і в 70-80-х роках XIX століття (відомо про такі щодо с. Розвадів), але жоден з них не був втілений. (Österreichisches Staatsarchiv, AT-OeStA/KA KPS LB K VII h, 92 Halicz, Brückenkopf, 1868/ 97 Jezupol, Brückenkopf, 1868/ 116 Mariampol, Brückenkopf, 1868/ 122 Nizniow, Brückenkopf, 1868/ 131 Siwka. Brückenkopf, 1868).

Поява та розвиток в другій половині XIX століття в Галичині залізних доріг, величезне значення яких для військової стратегії показали війни 1860-1870-х років, помітно підвищила стратегічну важливість Дністровського рубежу. В результаті, в першій половині 1890-х років австрійське військове командування нарешті приймає план розбудови системи передмостових укріплень (нім. brückenkopfes), які мали прикривати всі існуючі на р. Дністер мостові шосейні та залізничні переправи. Однією з таких переправ було визначено і шосейний міст в м. Галич. Вдруге після Східної війни оформлюється Галицька лінія укріплень і її Дністровський сектор.

За даними російської розвідки, будівництво укріплень біля м. Галич розпочалося в серпні 1895 року силами 4-х рот 11-го піонерного батальйону з м. Перемишль та 200 вільнонайманих робітників. Основний обсяг робіт було виконано до грудня 1895 року, будівництво ще трьох укріплень мало закінчитися навесні 1896 року. В російському державному військово-історичному архіві (РГВИА) збереглося декілька описів укріплень, створених на підставі агентурних донесень, починаючи з кінця 1895 року і до 1914 року включно. Перший звіт представляв собою опис двох нещодавно побудованих «фортів», які розвідник бачив особисто, але в деяких подробицях він плутався (особливо по «форту №2»), що змусило офіцера – укладача опису, зазначити наступне: «*Покази свої він давав дуже невпевнено, з огляду на це особливої віри надавати їм не варто*» (РГВИА, фонд №2067, дело 3688, с. 00000082).

Звіти за наступні роки описували вже весь комплекс укріплень, в тому числі подавалися картосхеми розташування укріплень, плани і профілі окремих батарей та піхотних редутів. Так, опис укріплень, створений в квітні 1896 року, подавав відомості не лише про кількість укріплень та їх розташування, але і про м. Галич, р. Дністер біля міста та оточуючу район укріплень територію, шляхи та телеграф. Також подавалися дані про можливу кількість гарнізону та артилерійських гармат в укріпленнях. Картосхема з цього звіту показує 29 укріплень (16 піхотних редутів, 12 артилерійських батарей, 1 піхотно-артилерійське укріплення) (РГВИА, фонд №2067, дело 3688, с. 00000097-00000107).

Додатковий звіт, датований вереснем 1897 року, в описі та на доданій картосхемі укріплень показує лише 9 піхотних редутів та 4 артилерійські батареї. Але в тексті прямо вказано, що описано та позначено лише ті укріплення, які розвідник бачив особисто, а відвідав він не всі ділянки місцевості, де показано укріплення на картосхемі 1896 року. Окремо зазначено, що розвідник був на місці укріплення №27 (біля руїн замку) і його не бачив (РГВИА, фонд №2067, дело 3688, с. 00000089-00000096).

В 1898–1900 роках російська розвідка продовжувала отримувати інформацію про подальше активне будівництво нових укріплень біля м. Галич, причому мова вже йшла про створення нового, зовнішнього пасу укріплень з «фортами», та загалом про перетворення Галича в «…*укріплений табір сучасного типу*». Але оскільки інформація надходила з різних джерел, то в 1900 році були отримані і протилежні відомості – насправді ніякого будівництва нових укріплень не відбувалося, існують лише укріплення, побудовані в 1895-1896 рр. Оскільки нова інформація суперечила попередній, російською розвідкою було проведено ретельну перевірку реального стану справ на укріпленнях біля м. Галич, яка підтвердила факт надання недостовірної інформації про нове будівництво після 1896 року. Очевидно, що неправдиві дані про нові укріплення російській розвідці надавав або недобросовісний агент, або він був розкритий австрійською контррозвідкою, яка скористалася можливістю заплутати росіян дезінформацією.

Результати перевірки були перетворені в новий опис, складений полковником Генерального штабу Хрістіані, який описав передмостове укріплення біля м. Галич станом на 20 трав-

ня 1902 року (за старим стилем). При цьому в описі і на картосхемі (див. карта 1) фігурують також укріплення та спостережні пункти, які мали бути зведені лише по мобілізації, а також вказано обсяги робіт під час приведення передмостового укріплення в повну бойову готовність. Також використано наскрізну нумерацію для споруд, як побудованих, так і запланованих по мобілізації. Це означає, що російська агентура змогла ознайомитися з австрійською документацію та мобілізаційним планом для укріплень Галича (РГВИА, фонд №2067, дело 3688, с. 00000108-00000114).

Укріплення біля Галича російський Генеральний штаб класифікував як «подвійний тет-депонт», тобто передмостові укріплення розташовувалися на обох берегах річки і захищали переправу з усіх сторін. Терміни «передмостове укріплення», «tete-de-pont» та «brückenkopf» є синонімами, хоча буквальний переклад французького та німецького варіантів (голова мосту) відрізняється від російського. Призначення укріплень було визначено так: «*Забезпечення переправи через Дністер від атаки її засобами польової армії*». Розташування укріплень було нерівномірне, чотирма розділеними секторами, що було зумовлене специфікою місцевості. Чітко виділяються північний, східний, південний та західний сектори укріплень. Північний та східний розташовані на північному, лівому березі р. Дністер, на пласкій та місцями заболоченій місцевості, порізаній старицями Дністра та руслами його приток Гнила липа та Бебелка. Висота місцевості становила 220-230 м над рівнем моря, рівень р. Дністер проходив на рівні 215 м. Південний сектор укріплень займав високі горби (висоти 296, 291 та 270 м на австрійській карті), західний займав висоти 291 та 280 м.

Північний сектор укріплень охоплював ділянку місцевості від р. Дністер до р. Гнила липа, перекриваючи підходи до станції Галич з північного заходу та півночі, перерізаючи залізницю Львів-Станіслав, її відгалуження Галич-Підвисоке, та шосе Бурштин-Галич. Відстань до мосту через р. Дністер становила від 1,6 до 2 км. В склад сектору входили укріплення №№5, 6, та групи №7, разом 4 піхотні редути та 2 артилерійські батареї. Редут №5 (тут і надалі використано нумерацію укріплень, подану на картосхемі Генерального штабу з опису 1902 року) розташовувався північніше хутору Верби, на березі стариці р. Дністер, контролюючи вогнем прохід по заплавних луках. Редут №6 розташовувався на березі тої ж стариці, майже примикаючи до узбіччя шосе, блокуючи прохід по ньому та по луках південніше шосе. Група укріплень №7 складалася з двох піхотних редутів та двох артилерійських батарей. Піхотний редут №7a розташовувався між двома гілками залізниці, контролюючи їх насипи та підходи по заболочених луках між залізницями. Батареї №7c та №7d на 4 гармати кожна, розташовувалися східніше насипу залізниці на Підвисоке, починаючись відразу за ним. Фактично, це була одна велика батарея з двох частин, дещо розвернутих одна відносно другої, для охоплення ширшого сектору ведення стрільби. Редут №7b розташовувався неподалік правого флангу батареї №7d і прикривав підходи до неї та до станції з півночі, по заболочених луках заплави р. Гнила липа. Це був найбільший піхотний редут серед решти укріплень, розрахований на ¾ піхотної роти, а не ½ як решта. Між укріпленнями та станцією розташовувались будинки поселення Лука. Східну групу від північної відділяла заболочена заплава р. Гнила липа, через яку між укріпленнями був проміжок в 1300 м.

Східний сектор укріплень утворювали групи №№8, 9, 10 та 11 в складі 6 піхотний редутів та 4 артилерійських батарей. Сектор охоплював місцевість між рр. Гнила липа, Бебелка та Дністер. Відстань до мосту через р. Дністер становила від 2 до 3 км. Редут №8a та батарея №8b на 4 гармати розташовувалися на північній околиці села Хоростків на східному березі р. Гнила липа, прикривали підходи луками та полями з півночі. Піхотні редути №9a та 9b прикривали з флангів батарею №9c на 6 гармат, розташовуючись на північній околиці с. Хоростків та с. Тустань. Разом вони контролювали підходи з півночі та північного сходу. Між редутом №9b та редутом №10a проходила дорога в с. Медуха. Піхотні редути №10a та 10b прикривали з флангів батарею №10c на 6 гармат, розташовуючись між с. Тустань та с. Семиківці. Контролювали підходи зі сходу, від с. Межигірці та долини р. Бебелка. Батарея №11b на 4 гармати розташовувалась на західній околиці с. Семиківці, в тил від редуту №10b. Редут №11a розташовувався на заплавному луці між залізничним насипом та старицею р. Дністер, прикриваючи підходи луками вздовж залізниці з південно-східного напрямку.

По мобілізації було передбачене зведення чотирьох піхотних редутів безпосередньо вздовж північного берегу р. Дністер, які мали прикривати собою міст. Редут №1 мав бути розташований на краю заплавного луку, прикриваючи підходи до мосту вздовж берега. Редут №2 мав бути побудований безпосередньо біля дороги, що вела до мосту. Редут №3 мав бути побудований на краю

присілку Заріччя, а редут №4 ще далі на березі р. Дністер, прикриваючи підходи до мосту між залізницею та берегом.

Південний сектор укріплень розташовувався на висотах між рр. Дністер та Луквиця, фронт його був звернутий на південь. В долині ручая перед висотами були розкидані будинки присілку Лазарівка, по схилах висот розташовувався присілок Губін. Відстань до мосту через р. Дністер становила від 1,2 до 2,8 км. В склад сектору входили укріплення №№12, 13, та групи 14, 15, 16 та 17, в складі 7 піхотних редутів (3 мали бути зведені по мобілізації) та 3 артилерійських батарей. По мобілізації також мали бути споруджені 2 спостережні пункти. Редут №12 розташовувався на південному схилі висоти 270, прикриваючи підходи з півдня та південного заходу. Під його прикриттям була батарея №13 на 4 гармати, розташована на північному схилі висоти. Ця батарея була звернута фронтом на схід, її гармати мали обстрілювати через р. Дністер залізницю та дорогу в Маріямпіль, а також поля та висоти за залізницею. Батарея №14b на 2гармати була розташована на гребні між висотами 270 та 296, напрямок вогню з нею був звернутий на південь-південний захід. Біля цієї батареї по мобілізації мав бути зведений спостережний пункт. З фронту її мали прикривати два піхотні редути, передбачені по мобілізації - №№14a та 15a. На південному схилі висоти 296 було розташовано батарею №16b на 8 гармат, з напрямком стрільби на південь, вздовж шосе на Станіслав (сучасний Івано-Франківськ). З фронту цю батарею мали прикривати редут №15b, побудований на південній околиці присілку Губін, та передбачений по мобілізації редут №16a біля вулиці присілку. Шосе контролював своїм вогнем редут №17a, а підходи з боку долини р. Луквиця прикривав редут №17b, розташовані на висоті 291. Обидва вони були звернуті фронтом на південь. Ще один спостережний пункт мав бути зведений на руїнах замку, звідки повністю проглядалися переправа, північний та східний сектори укріплень.

Західний сектор розташовувався за присілком Залуква, на зайнятих полями схилах висот 291 та 280, між рр. Луква, Ломниця та Дністер. Відстань до мосту через р. Дністер становила від 2 до 3,6 км. До складу сектору входили укріплення №№18, 21, групи 19 та 20, в складі 6 піхотних редутів (4 мали зводитися по мобілізації), 2 артилерійських батарей та одного спостережного пункту. Піхотний редут №18 мав бути зведений по мобілізації на західній околиці Залукви, біля роздоріжжя польових доріг. Редути №№19a та 19b мали бути побудовані на узвишшях над дорогою, що вела на переправу через р. Ломниця та далі на захід. Також над цією дорогою мав бути зведений і редут №20a. Висоту 291 займали побудовані редути №№20b та 20c, між якими розташовувалась артилерійська батарея №20d на 4 гармати. Редути прикривали батарею з обох флангів, та тримали під обстрілом дорогу, міст через Ломницю та підходи по полях з півдня та від р. Ломниця. В тилу цієї позиції був монастир «святого Станіслава» з оточуючою його житловою забудовою, які могли бути використані як додаткова позиція для оборони. Вочевидь на монастирському костелі по мобілізації мав бути розташований спостережний пункт. На виступі висоти 280, розташованому над місцем впадіння р. Ломниця в Дністер, було розташовано артилерійську батарею №21 на 4 гармати. Вона була звернута фронтом на північ та тримала під обстрілом підходи до північного сектору укріплень.

При приведенні укріплень в повну бойову готовність по мобілізації, зводились передбачені проектом піхотні редути, вказані вище в тексті. Також додатково зводилось два мости, таким чином через Дністер мало бути три переправи. Крім вказаних мобілізаційних редутів №№1-4, які прикривали б ці переправи з півночі, на південному березі біля кожної переправи також передбачалося зведення піхотного укріплення. Але на схемі вони не вказані і номерів не отримали. Ділянки лісу, окремі дерева, чагарники, сараї та частина житлової забудови, що затуляли сектори обстрілу, по мобілізації вирубалися та зносилися. Будівля станції Галич приводилась до оборони (РГВИА, фонд №2067, дело 3688, с. 00000108-00000114).

Таким чином, передмостові укріплення Галича складалися з 27 укріплень (16 піхотних редутів та 11 артилерійських батарей), збудованих в 1895-1896 рр. Піхотна залога для зайняття укріплень оцінювалася у 8 ¼ роти (округлено 2 200 вояків), для озброєння 11 артилерійських батарей призначалося 50 гармат (8 12-см гармат зразка 1880 року, 42 9-см гармати зразка 1875 року) з відповідною кількістю обслуги (400-500 чоловік) (РГВИА, фонд №2067, дело 3688, с. 00000110-00000113). За іншими даними, для озброєння батарей передбачалося 53 гармати тих же калібрів, (9-см на 3 одиниці більше) (РГВИА, фонд №2067, дело 3902, с. 00000185-00000186). Також було збудовано артилерійське депо біля Станіславського шосе неподалік батареї №16в, в якому зберігалися гармати, снаряди та 2 100 000 набоїв до гвинтівок. Інженерне депо знаходилось неподалік станції Галич, в ньому

зберігалися будівельні матеріали, необхідні для приведення укріплень в бойову готовність при оголошенні мобілізації, колючий дріт та інструменти (РГВИА, фонд №2067, дело 3688, с. 00000113-00000114).

З передбаченими по мобілізації сумарна кількість укріплень мала скласти 41 (38 номерних редутів та батарей, 3 редути без номерів) та 3 спостережні пункти. Додатково між редутами, за потреби та можливості зводилися піхотні стрілецькі окопи та батареї для польової артилерії (РГВИА, фонд №2067, дело 3688, с. 00000108-00000114).

Споруди відносились до типових проектів, передбачених фортифікаційними настановами 1880-1890 років. Піхотні редути типу «Infanterie schanz» мали форму трапеції з заокругленими стиками фасів та фланків (майже еліпс). Розміри зазвичай вписувалися в параметри 80 на 50 метрів. Рів глибиною 2 м та шириною до 3 м, повністю оточував редут. Вал висотою до 2,5 м, мав солідну товщину на напольних фасах (до 5 м), потоншуючись на тильних фасах. Біля входу в редут влаштовувався виступ-бастея, для фланкування рову та обстрілу підходів з тилу. Всередині редуту облаштовувалася надійно захищена потужним траверсом від артобстрілу бліндована казарма для залоги (РГВИА, фонд №2067, дело 3688, с. 00000093, 00000100-00000102).

Артилерійські батареї загалом відповідали типовому проекту – товстий прямий бруствер з ровом перед ним, за бруствером на насипних або заглиблених платформах розташовувались гармати. Були побудовані в двох варіантах – з поперечними траверсами, що розділяли гармати, та без них (РГВИА, фонд №2067, дело 3688, с. 00000089-00000090, 00000102-00000103).

Загальним недоліком укріплень біля Галича було те, що північний та східний сектори були розташовані в низині заплави р. Дністер і повністю проглядалися з висот біля сіл Більшівці, Медуха та Межигірці. Ці висоти перевищували район укріплень на 100-130 м, від мосту через р. Дністер в Галичі їх відділяло 5 км, що дозволяло обстрілювати артилерійським вогнем згори всі укріплення. Зайняти ж ці висоти смугою укріплень в 1895 році було неможливо через надто великий периметр оборони та необхідну для цього кількість укріплень. Південний та західний сектори укріплень були позбавлені цього недоліку, але дуже зручними їх рубежі оборони теж назвати не можна.

Оскільки залізничний міст через р. Дністер був в 8,5 км від Галича, він не був прикритий укріпленнями. Наприкінці XIX та на початку XX століття біля Нижніва, Єзуполя, Жидачіва, Розвадова та Конюшки-Семенівської (сучасне с. Хлопчиці на притоці Дністра р. Стрвяж), біля м. Стрий а також в Західній Галичині біля більшості залізничних мостів будуються по 1-2 оборонні блокгаузи, розраховані на 25-30 вояків кожен. Подібні блокгаузи будуються також біля тунелів залізних доріг в Карпатах. Біля Єзупольського мосту побудували два оборонні блокгаузи (Военно-географическое описание Галиции 1904, с. 41; Suchoń 2019, s.104).

Восени 1912 року через Балканську кризу та загрозу початку війни з Росією, в Галичі було сформовано гарнізон в складі 3 артилерійських рот, кадру трьох батальйонів ландштурму, кількох допоміжних підрозділів а також утворено фортечний лазарет на 500 місць (РГВИА, фонд №2067, дело 3902, с. 00000185). Новий етап посилення укріплень біля Галича відбувся в 1913-1914 роках. На лівому (північному) березі р. Дністер в 3-6 км перед лінією укріплень 1890-х років, будують 3 нові опорні пункти типу «Stutzpunkt», розрахованих на розташування в них залоги в ½ чи 1 роту піхоти (125-256 вояків). Опорні пункти мали цегляно-бетонні укриття та спостережні пункти, але захисні товщі цих споруд могли протидіяти снарядам лише польовій артилерії і давали захист гарнізонам лише від куль, шрапнелі та осколків снарядів. Достовірної інформації, чи були передбачені в цих опорних пунктах позиції для гармат, нема, але в одному джерелі вказано, що позиції гармат були (Pawlik 1932, s. 64). Наприклад, в побудованих в той же час опорних пунктах довкола Львову позиції для гармат були, а біля Миколаєва – ні (Malachowicz 1988, s. 243-253; М.В. 2009, с. 50-55; Волков 2012, с. 190-197; Ющенко 2014, с. 53-55).

Опорні пункти займали три висоти та називалися по місцевих назвах цих горбів. На висоті 326 м між селами Більшівці та Медуха було побудовано опорний пункт «Винна гора» на однойменній горі. Він прикривав підходи до північного сектору старих укріплень з півночі. На висоті 352 м біля села Медуха було побудовано опорний пункт «Лиса гора», який прикривав підходи полями з північного сходу до східного сектору старих укріплень. На висоті 356 м біля с. Водники було побудовано опорний пункт «Гора Магса», який прикривав підходи до укріплень Галича зі сходу, одночасно прикриваючи з півночі залізничний міст біля Єзуполя. Опорні пункти були розділені великими дистанціями (4,4 км між Винною горою та Лисою горою, 6,7 км між Лисою горою та горою Магса), візуально контакт мали лише опорні пункти на Винній та Лисій горі. Вогневого контакту між со-

бою ці укріплення не мали, а дистанції від старих батарей біля Галича були такі, що проводити ефективний артобстріл підходів до опорних пунктів по цілевказуванню з них, було практично неможливо. Фактично, це були великі дозорні пости, здатні лише затримати просування ворога та на кілька годин відстрочити його вихід на тактично зручні висоти перед пасом укріплень Галича. Таким чином, напередодні початку війни в 1914 році передмостові укріплення Галича представляли собою комплекс земляних споруд побудови 1895-1896 рр. та опорних пунктів нового типу, побудованих в 1913-1914 рр. (див. карта 2) (Encyklopedja wojskowa 1933, s. 265-267; Österreichisches Staatsarchiv, OeStA_KA MBeh GGI Nr. 630 res, s. 26).

В роки Першої світової війни передмостові укріплення Галича були задіяні в бойових діях чи не найбільше за будь-який з інших укріплених пунктів на р. Дністер. Але роль, яку відіграли укріплення, була вочевидь меншою, ніж очікувалося. В перших битвах в другій половині серпня 1914 року на р. Золота липа та Гнила липа передмостові укріплення Галича прикривали важливу переправу на стику австрійських армій, забезпечуючи оперування військ на обох берегах р. Дністер. Старі редути та батареї були приведені в бойовий стан, але через зміни в принципах побудови укріплень, замість передбачених проектом 1895 року редутів, що будуються по мобілізації, були збудовані скоріш за все простіші піхотні позиції. Гарнізон передмостових укріплень Галича складався з 2 ½ батальйонів піхоти, 2 рот охорони мостів, 3 рот саперів, 2 рот фортечної артилерії та 9 батарей 9см гармат (всього 44 гармати), а також польових військ, що надавалися для посилення гарнізону. (Pawlik 1932, s. 63). Але програш австрійців в серії боїв призвів до їх відступу до Львову, внаслідок чого лінія фронту розтягнулася вздовж р. Дністер, передмостові укріплення на якій продовжували утримувати австрійці. Перекидання в Прикарпаття резервів, знятих з сербського фронту (2 армія), йшло повільно і згрупувати достатньо потужне угрупування військ для удару від Дністра на північ у фланг та тили російських військ, які вже підходили до Львова, не встигали. Проти Галича мав діяти XXIV-й корпус 8-ї російської армії, який просувався вздовж Дністра, забезпечуючи прикриття його від імовірних спроб австрійців переправитися і нанести удар в тил 8 армії. Галич та район біля нього прикривався двома австрійськими дивізіями – 38 піхотною гонведу і 43 піхотною ландверу. Безпосередньо укріплення Галича були зайняті 6 батальйонами 12 маршевої бригади. Але вже 28 серпня вони були майже повністю виведені з укріплень, залишивши їх під обороною місцевої нечисельної залоги та підрозділів 103 бригади ландштурму, перекинутими зі Станіслава. Також в ці дні до Галича стягують 38 та 43 дивізії, з метою зібрати «комбінований корпус» для наступу на фланг росіян на північ (Белой 1929, с. 161-198; Pawlik 1932, s. 256-272). Лише один раз силами цих двох дивізій від Галича 28-31 серпня було проведено невдалий наступ на фланг 8-ї армії росіян (VIII корпус) в ході битви на р. Гнила Липа (Цихович 1922, с. 166, 168; Зайончковский 1938, с. 161, 162; Pawlik 1932, s.276, 293). Після цього «комбінований корпус», який відступив в Галич, виводять на захід, залишаючи в укріпленнях 103 бригаду ландштурму (Белой 1929, с. 200; Pawlik 1932, s.307). В цей же час з боку м. Хотин в Буковину вторгся «Дністровський загін» росіян, що невеликими силами піхоти і кавалерії (склад загону постійно змінювався) діяв в смузі від Дністра до Карпат. Цей загін швидко увійшов на Буковину, але хоча і був спочатку відбитий, потім просунувся далі в Прикарпаття і постійно тиснув у фланг австро-угорських військ, створюючи загрозу тилам та шляхам сполучень, що вели через Карпати (Цихович 1922, с. 162, 168, 169, 177, 210). Внаслідок такої невдалої ситуації, як розгром в битві на рр. Золота та Гнила липа і величезного розтягнення фронту, австрійці з метою уникнення оточення своїх військ в Прикарпатті та для згрупування їх між Львовом (залишений в ніч на 3 вересня) та Перемишлем, почали послідовно залишати передмостові укріплення (знищуючи мости), виводячи розташовані на їх укріпленнях війська на захід, як тільки до цих пунктів виходили підрозділи російської армії. Укріплення Східної Галичини по р. Дністер були залишені австрійськими військами без бою. Навіть тет-де-пони в Галичі та Миколаєві, які росіяни вважали сильно укріпленими, були залишені практично без бою. Хоча росіяни в обох випадках, вийшовши до зовнішніх пасів укріплень, не атакували з ходу, а зупинялися до наступного ранку, щоб підтягнути важку польову артилерію. Але в обох випадках на ранок виявлялося, що австро-угорці вночі залишили укріплення і перейшли за р. Дністер, підірвавши мости. Галич австрійські війська залишили в ніч на 2 вересня, Миколаїв – 6-го (Белой 1929, с. 208; Цихович, с. 180, 193, Pawlik 1932, s. 317). За іншими даними, укріплення №5, групи №7 та №8 піддавалися 3-денному артобстрілу, але утримувалися австрійськими гарнізонами, які прикривали відступ решти військ через міст на південь до початку штурму цих укріплень росіянами (Encyklopedja wojskowa 1933, s. 267).

Навесні та влітку 1915-го року в ході спільного наступу австро-угорських та німецьких військ, територія Галичини поступово звільнялася від росіян. Причому в Буковині австрійці вперше вийшли до Дністра ще наприкінці березня, роблячи спроби переправитися та загрожуючи тилам російський армій, що діяли в Карпатах та під Перемишлем (Незнамов 1922, с. 7-8). Але російська армія відступала з боями, затримуючись на кожній зручній для оборони позиції, в тому числі використовуючи і колишні австрійські передмостові укріплення. Ще з зими 1914/1915 років росіяни почали готувати тилові смуги оборони на випадок повернення фронту на територію Галичини, в які включалися також укріплення Львову та передмостові укріплення на р. Дністер. Біля Галича планувалося насамперед посилити старі австрійські укріплення на південному березі р. Дністер (південний та західний сектори), побудувавши додаткові піхотні позиції в проміжку між австрійськими редутами та батареями, а також перед ними. Плани ці датовані березнем 1915 року, наскільки їх встигли реалізувати – невідомо (РГВИА, фонд №2067, опись №1, дело №2742, Схема план Галицкой позиции).

Вдруге бої за м. Галич відбулися в червні 1915 року, коли австро-угорські війська вийшли до міста з південно-західного напрямку. Росіяни тримали оборону на новозбудованому передовому пасі укріплень по лінії р. Лимниця - села Сокіл-Крилос-Єзупіль, який утримували певний час, поки не почали відступ за Дністер, не обороняючись на укріпленнях західного та південного секторів. В цих боях брав участь і Легіон українських січових стрільців (УСС), який увійшов в Галич 28 червня та переправився на північний берег, з боєм захопивши укріплення північного та східного секторів. В наступні два дні на цих укріпленнях вони відбили контратаки росіян, після чого фронт просунувся далі на схід ще на 50 км, де і стабілізувався майже на рік (Думін 1936/2016, с. 151-152).

В ході великого російського наступу влітку 1916 року (Брусилівський прорив), фронт наблизився до Галича і в ході боїв в середині вересня російські війська захопили три передові опорні пункти «Гора Магса», «Гора Лиса», «Винна гора», а також 16 вересня повністю зайняли старі укріплення східного сектору в присілках Семиківці, Тустань та Хоростків і на деякий час укріплення північного сектору (відступили з них під контратаками австрійців). Лінія фронту стабілізувалася на р. Дністер та Гнила Липа ((Encyklopedja wojskowa 1933, s. 267; Клембовский 1925, с. 96, 98). Старі укріплення, що прилягали до передових австрійських позицій, були пристосовані до оборони, зокрема них побудували бетоні укриття, більш віддалені редути та батареї південного та західного секторів були закинуті і зовсім не використовувалися. Очевидно, що і росіяни пристосували ті укріплення, що опинилися в їх руках. Внаслідок нового російського літнього наступу 1917 року австрійські позиції біля Станіслава (Івано-Франківська) були прорвані, росіяни вийшли на р. Ломниця, внаслідок чого Галич опинився під загрозою оточення і його укріплення були залишені австрійцями без бою. Вже за кілька днів великий німецько-австрійський контрнаступ примусив росіян не лише відступити на вихідні позиції, але і незабаром взагалі залишити територію Галичини. Тим не менше, за кілька днів поки Галич був в руках росіян, їх військові інженери встигли оглянути захоплені старі та новозбудовані австрійські позиції і скласти їх опис (Моисеев 1917, с. 1-6, схеми).

В бойових діях Українсько-польської війни 1918-1919 рр. та Радянсько-польської 1920 року, укріплення біля Галича знову мали певне застосування, але прямих згадок саме про укріплення автору не зустрілося. В 1919 році спочатку в ході відступу в кінці травня українські війська деякий час тримали оборону стації Галич з боку села Більшівці, імовірно скориставшись укріпленнями північного сектору (Дєдик 2010, с. 28-31). В червні, в ході Чортківської наступальної операції українські війська ІІІ-го Галицького корпусу генерала А.Кравса зайняли спочатку опорні пункти на горах Магса, Лисій та Виногорській та густу мережу колишніх російських окопів 1916-1917 рр., а потім вибили поляків і з решти укріплень східного та північного секторів (Дєдик 2015, с. 37, 73, 79, 92). В серпні 1920 року, під час великого наступу більшовицький армій на Львів та Варшаву, на передмостові укріплення Галича відступив лівий фланг Дієвої армії УНР, але не маючи достатньо сил, відступив за Дністер, підірвавши переправу. На початку вересня українські війська форсували Дністер та разом з поляками погнали більшовиків на схід (Руккас 2013, с. 86, 91-93).

В бойових діях 1941 та 1944 років залишки старих укріплень вже не знайшли помітного застосування. За період після 1945 року і до наших днів, рештки старих укріплень були повністю знесені через активне розорювання земель для ведення сільського господарства. До нашого часу видимих слідів австрійських укріплень майже не залишилося, за виключенням окремих фрагментів на крутих схилах та неугіддях.

Висновки. Описані в статті укріплення в наш час вже неможливо побачити та дослідити на місцевості – бурхлива людська господарська діяльність була безжальна до них. Але завдяки архівним матеріалам вдалося зробити їх опис ретроспективно. Це є прикладом того, що при належному пошуку джерел, за сприятливих умов буває можливість повернути з «небуття» вже втрачені історичні об'єкти. Також ця ситуація, продемонстрована на прикладі втрачених австрійських укріплень Галича, є застереженням для тих місць в Україні, де ще збереглися залишки (або цілі) фортифікаційні споруди австрійської доби. Насамперед це стосується м. Миколаїв Львівської області, де з 2019 року триває справжня «війна» між істориками та власниками кар'єрів за гори, на яких збереглися старі укріплення, і на які водночас «поклали око» промисловці через корисні копалини в їх надрах.

ЛІТЕРАТУРА

Австро-Венгрия. Военно-статистическое описание. 1915. Часть I. Восточно-Галицийский район. Петроград, Военная Типография Императрицы Екатерины Великой.

Белой, А. 1929. *Галицийская битва*. Москва.

Военно-географическое описание Галиции. 1904. Киев. Типография Окружного Штаба.

Военная энциклопедия. 1912. Том 7. Санкт-Петербург, Книгоиздательское товарищество И.Д. Сытина.

Волков, О. 2012. Розвиток системи земляних і довготривалих укріплень Львова перед Першою світовою війною. Травінський, В. та ін. (ред.). *Археологія і Фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», с. 190-197.

Дєдик, О. 2010. Гонитва за мостами: боротьба за переправи через Дністер під час українсько-польської війни 1918-1919 років. *Цитаделя: Львівський мілітарний альманах.* Ч.2(4), с. 25-35.

Дєдик, О. 2013. Галичина у планах віденських стратегів: концепції, комунікації, фортифікації. *Цитаделя: Львівський мілітарний альманах*. Ч.1(9), с. 20-36.

Дєдик, О. 2015.*Чортківська офензива*. Частина II. Львів: Видавництво «Астролябія».

Думін, О. 1936/ 2016. Історія Легіону українських січових стрільців. 1914-1918. Львів: Червона калина. Передрук: Дрогобич: Коло.

Зайончковский, А. 1938. *Мировая война 1914-1918 гг.* Том 1. Москва: Государственное военное издательство наркомата обороны Союза ССР.

Клембовский, В. Н. 1920. *Стратегический очерк войны 1914-1918 гг.* Ч. 5. Москва.

М.В. 2009. Форт у Брюховичах. Цитаделя: *Львівський мілітарний альманах.* Ч.1, с. 50-55.

Моисеев 1917. *Австрийская заблаговременно укрепленная позиция под г. Галич.* Типо-Литография Управления начальника инженеров VII армии.

Незнамов, А. 1922. *Стратегический очерк войны 1914-1918 гг.* Ч. 4. Высший военный редакционный совет, Москва.

Піняжко, Т.О. 2008. *Львівська Цитадель.* Львів: ПП «Кварт».

Руккас, А.О. 2013. *«Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р*. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М.

Федунків, З. 2013. *Галицький замок.* Івано-Франківськ: «Нова Зоря».

Федунків, З. 2020. *Оборонна архітектура Галича над Дністром*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

Цихович, Я. К. 1922. *Стратегический очерк войны 1914-1918 гг.* Ч. 1. Москва: Высший военный редакционный совет.

Ющенко, М.В. 2014. Укріплення Львова австрійської доби: еволюція, бойове застосування, сучасний стан. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Історія*, 3(121), с. 53-55.

Brinner, W. 1881. *Geschichte des k.k. Pionnier-Regimentes*. II Theil I Band. Wien.

Encyklopedja wojskowa. 1933. Pod redakcja Ottona Laskowskiego. Warszawa: Wydawnyctwo towarzystwa wiedzy wojskowej I wojskowego institute naukowo-wydawniczego.

Malachowicz, E. 1988. Oboz i obszar warowny Lwow. *Teka Komosji Urbanistyki I Architektury*. t. XXII. Krakow: PAN.

Second military survey of the Habsburg Empire (1861–1864)-Galicia and Bucovina (B IX a 387). [online]. Режим доступу: https://maps.arcanum.com/en/map/secondsurvey-galicia [Дата звернення: 12 жовтня 2021].

Suchoń, F., Olesiak, J. 2019. Zespol ufortyfikowannych strazhnic kolejowych w Kamionce Wielkiej. *Malopolska*. XXI, Krakow, p. 89-108.

Steinitz, E. Von, Brosch, T. 2007. Fortyfikacje Austro-Wegier w czasach Conrada von Hotzendorf. *Klasyka architectura militaris.* T 5. Pultusk: Wydawnictwo „Forteca".

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Österreichisches Staatsarchiv. AT-OeStA/KA KPS LB K VII h, 117 Umgebung von Mikolajow mit dem festen Lager bei Rozwadow, 1835.

Österreichisches Staatsarchiv, AT-OeStA/KA KPS LB K VII h, 92 Halicz, Brückenkopf, 1868.

Österreichisches Staatsarchiv. OeStA_KA MBeh GGI Nr. 630 res. (Рапорт генерального інженерного інспектора воєнному міністру про результати інспекції передмостових укріплень на Дністрі, в т.ч. Галича. 20 червня 1914 року, Відень.)

РГВИА, фонд №2067, Штаб главнокомандующего армиями Юго-Западного фронта, опись №1, Управление генерал-квартирмейстера, номер дела 3688. «Сведения об укреплении г. Галича, добытые разведчиком», без дати (по контексту – кінець 1895 року), сс. 00000071-00000088; «Тет-де-пон у Галича», 1896 р., сс.00000097-00000107; «Галич», вересень 1897 р., сс. 00000089-00000096; «Галич», датовано 20 травня 1902 р., сс.00000108-00000114. [online]. Режим доступу: https://gwar.mil.ru/documents/view/70017131/?parent=70349184&obraz=70661835 [Дата звернення: 12 жовтня 2021].

РГВИА, фонд №2067, Штаб главнокомандующего армиями Юго-Западного фронта, опись №1, Управление генерал-квартирмейстера, Дело №3902, К руководству: инструкции для военно-разведывательной службы. Ведомость расквартирования частей войск управлений и учреждений в районе Перемышльской крепости. «Укрепления Галиции. Линия реки Днестра. VI. Галич. По агентурным сведениям, имеющимся в Штабе Киевского военного округа к 1 января 1914 года». Сс. 00000180-00000186, 00000192. [online]. Режим доступу: https://gwar.mil.ru/documents/view/70019412/?parent=70393814&obraz=70740000 [Дата звернення: 12 жовтня 2021].

РГВИА, фонд №2067, Штаб главнокомандующего армиями Юго-Западного фронта, опись №1, Управление генерал-квартирмейстера, Дело №2742, Схема план Галицкой позиции. [online] Режим доступу: https://gwar.mil.ru/documents/view/106004153/?parent=106505276&obraz=71064356 [Дата звернення: 12 жовтня 2021].

Maksym Yushchenko,
Public organization "KYUR"

1854–1914 BRIDGE FORTIFICATION OF HALICH (BRÜCKENKOPF HALICZ)

The article is devoted to the fortifications built near Halych during the stay of Galicia as part of Austria-Hungary under the name «Kingdom of Galicia and Lodomeria». The history of the appearance of the first Austrian fortifications near the city in 1854 and the gradual development up to 1914 inclusive are considered. The state of the fortifications is described and their role in the fighting of the First World War, the Ukrainian-Polish and subsequent wars, as well as their fate in the postwar years are considered. The article continues the author's series of publications on the Austrian fortifications of Galicia.

Keywords: *Galicia, shunting space, Eastern War, Dniester sector of the Galician line of fortifications, Halych fortification bridgehead, garrison, tet-de-pon, redoubt, battery, stronghold, field positions, Balkan crisis, World War I, Ukrainian-Polish War, Soviet –Polish War.*

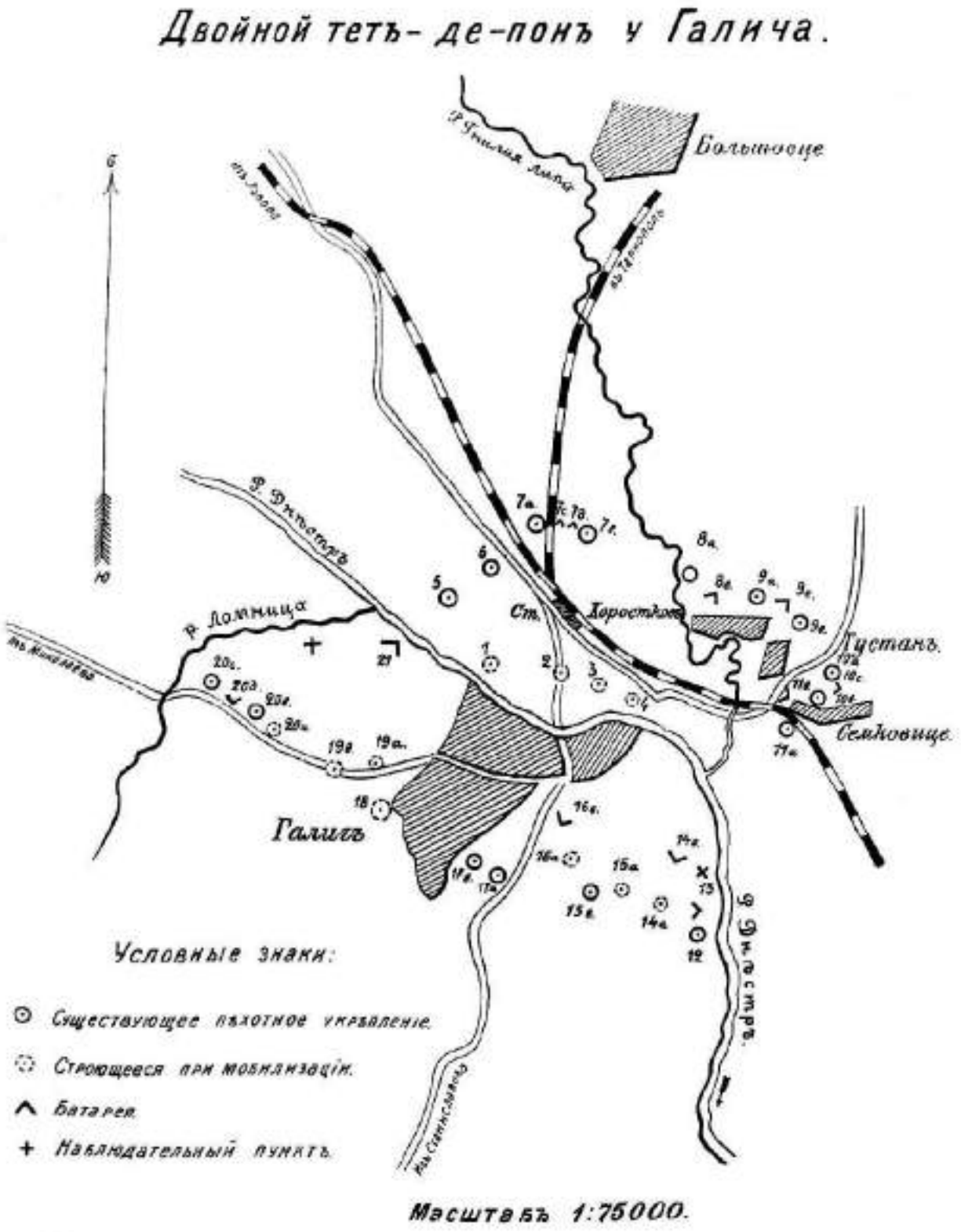

Карта 1. *Оригінальна картосхема з книги «Военно-географическое описание Галиции» 1904 року, що є репродукцією картосхеми з опису полковника Хрістіані 1902 року*

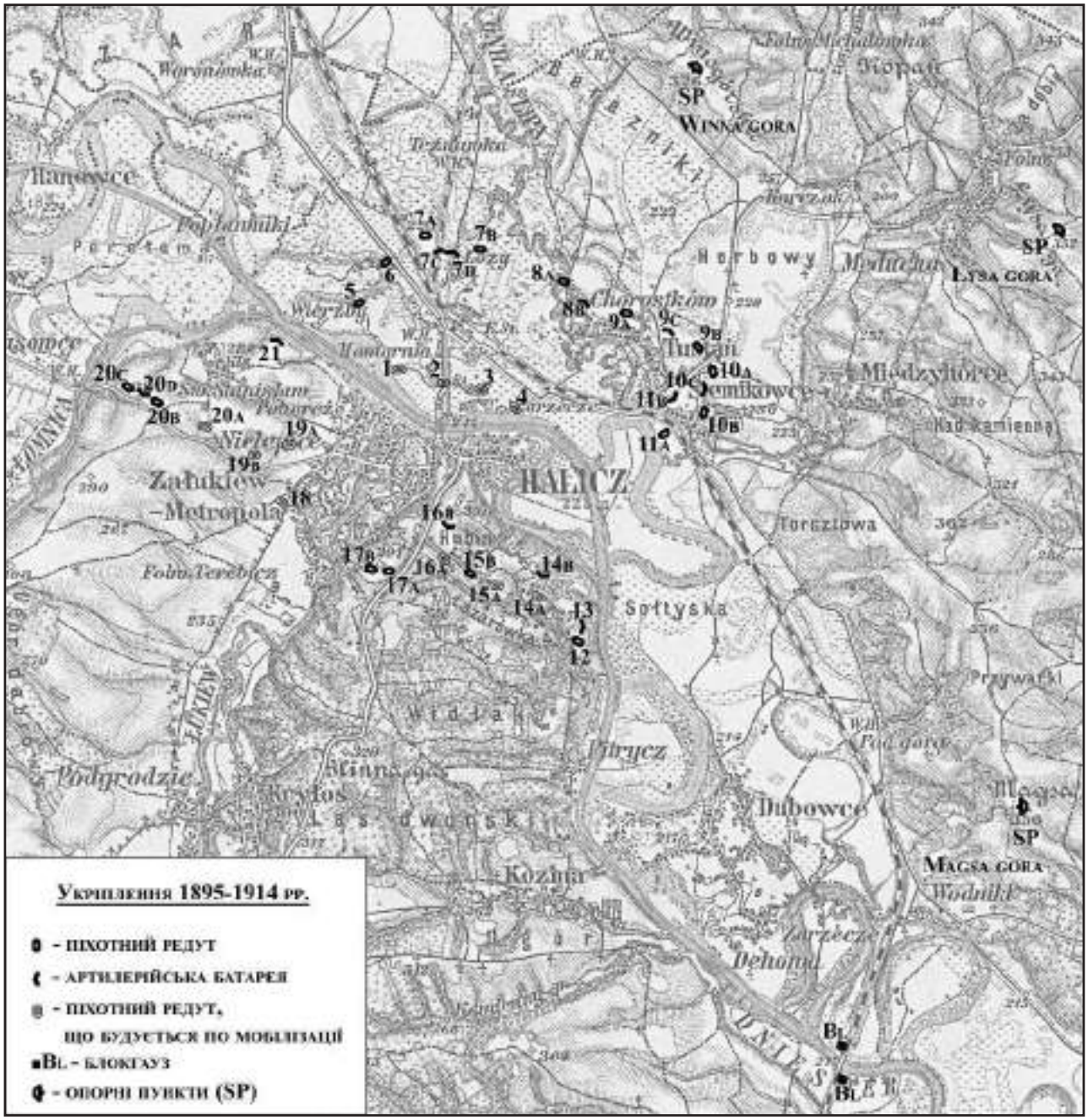

Карта 2. *Передмостове укріплення Галич в 1914 році*